

1

Opkomst van de mondiale middenklasse en de mondiale plutocraten

Betrekkingen tussen landen omspannen de globe zozeer dat je de gehele wereld eigenlijk één enkele stad zou mogen noemen, waarin onafgebroken een jaarmarkt gehouden wordt die alle mogelijke koopwaar aanbiedt, zodat iedereen in zijn eigen huis, door middel van geld, in bezit kan komen en kan genieten van alles wat door land, dier en menselijke industrie voortgebracht wordt.

GEMINIANO MONTANARI (1683)

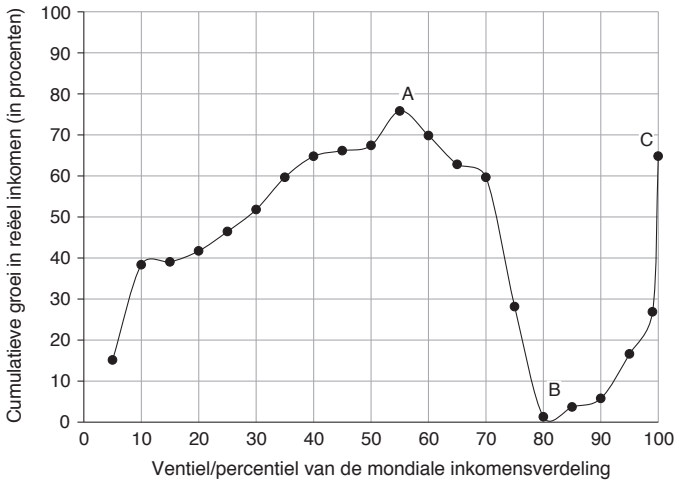
Wie heeft er van de globalisering geprofiteerd?

De opbrengsten van de globalisering zijn niet gelijk verdeeld.

Grafiek 1.1 laat dat scherp zien. Door de procentuele inkomens-toename af te zetten tegen het oorspronkelijke inkomen, kunnen we zien welke inkomensgroepen de afgelopen decennia het meeste erbij hebben gekregen. De horizontale as laat de percentielen van de mondiale inkomensverdeling zien, van de armste mensen ter wereld aan de linkerkant tot de allerrijkste (de ‘mondiale bovenste 1 procent’) uiterst rechts. (Mensen zijn gerangschikt naar inkomen per capita, na belastingen, uitgedrukt in dollars van gelijke koopkracht; voor bij-

zonderheden over de manier waarop inkomensvergelijkingen gemaakt worden, zie kadertekst 1.1.)¹ De verticale as laat de cumulatieve groei zien in reëel inkomen (inkomen met inflatiecorrectie en aangepast naar de prijsniveaus tussen landen) tussen 1988 en 2008. Deze periode van twintig jaar valt bijna precies samen met de jaren vanaf de val van de Berlijnse Muur tot aan de mondiale financiële crisis. Het beslaat de periode die we ‘hoogglobalisering’ kunnen noemen, een tijdperk waarin eerst China, een land met een bevolking van meer dan één miljard mensen, binnen de invloedssfeer van de onderling afhankelijke wereldeconomie kwam te staan, en later de centraal georganiseerde economieën van de Sovjet-Unie en Oost-Europa, samen ongeveer een half miljard mensen. Zelfs India kan hieraan worden toegevoegd, omdat de Indiase economie na de hervormingen aan het begin van de jaren negentig nauwer met de rest van de wereld is geïntegreerd. In deze periode speelde ook de communicatierevolutie zich af, waardoor bedrijven hun fabrieken naar verafgelegen landen konden verplaatsen om te profiteren van goedkope arbeidskrachten zonder afstand te hoeven doen van bestuur en toezicht. Er was dus sprake van een dubbel geval van ‘perifere’ markten: ze stelden zich open en kernlanden kregen de gelegenheid om personeel in te huren uit deze perifere landen *in situ*. In veel opzichten waren de jaren kort voor de financiële crisis de meest geglobaliseerde jaren uit de wereldgeschiedenis.²

Maar de opbrengsten werden ongelijk verdeeld, wat gezien de complexiteit van een dergelijk proces misschien niet als een verrassing komt – sommige mensen beleefden zelfs helemaal geen groei. In grafiek 1.1 richten we ons op drie punten waar de inkomensgroei het hoogste dan wel het laagste is. Deze punten staan aangegeven met A, B en C. Punt A bevindt zich rond de mediaan van de mondiale inkomensverdeling (de mediaan deelt die verdeling in twee gelijke delen, die elk vijftig procent van de bevolking omvatten; één helft heeft het beter, de andere helft heeft het slechter dan de mensen bij het mediane

GRAFIEK 1.1. Relatieve groei in reëel inkomen per capita naar mondiaal inkomensniveau, 1988-2008

Deze grafiek geeft de relatieve (procentuele) groei weer van het reële huishoudensinkomen per capita (uitgedrukt in internationale dollars, 2005) tussen 1988 en 2008 op verschillende punten van de mondiale inkomensverdeling (reikend van het armste mondiale ventiel, op 5, tot het rijkste mondiale percentiel, op 100). De reële-inkomensgroei was het grootste onder de mensen omstreeks het vijftigste percentiel van de mondiale inkomensverdeling (de mediaan; bij punt A) en onder de rijkste (de bovenste 1 procent; bij punt C). Ze was mondiaal gezien het kleinste onder de mensen omstreeks het tachtigste percentiel (punt B), van wie de meeste tot de lagere middenklasse van de rijke wereld behoren. Bron: Lakner en Milanovic (2015).

inkomen). Mensen op punt A hadden de grootste reële-inkomensgroei: ongeveer tachtig procent in de genoemde periode van twintig jaar. De groei was groot, niet alleen voor degenen nabij de mediaan, maar ook voor een brede strook mensen, lopend van het veertigste tot het zestigste percentiel. En dat is, anders gezegd, een vijfde van de wereldbevolking.

Wie zijn de mensen in deze groep, die overduidelijk van de globali-

KADERTEKST 1.1. Waar komen de gegevens voor mondiale inkomensverdelingen vandaan?

Er is geen onderzoek beschikbaar met alle individuele inkomens ter wereld. De enige manier om een mondiale inkomensverdeling op te stellen, is het combineren van zoveel mogelijk nationale onderzoeken onder huishoudens. Zulke onderzoeken maken een aselechte steekproef en stellen een aantal vragen over demografie (leeftijd, geslacht en andere kenmerken van de geëquëteerden), over locatie (waar het huishouden gevestigd is, in welke provincie, of het een stedelijk dan wel landelijk gebied is, enzovoort) en – voor ons het meest van belang – over inkomen en consumptie. Tot de inkomensgegevens behoren lonen, inkomsten uit zelfstandige arbeid, inkomsten uit het bezit van activa (rente, dividenden, verhuur van onroerend goed), inkomsten uit de productie voor eigen consumptie van een huishouden (zeer gangbaar in armere en minder gemonetariseerde economieën waar huishoudens hun eigen voedsel produceren), sociale overdracht (door de overheid verstrekte pensioenen, werkloosheidsuitkeringen) en inkomensaf trek zoals directe belastingen. Consumptiegegevens beslaan alle geldbestedingen van voedsel en onderkomen tot vermaak en diensten in een restaurant.

Onderzoeken onder huishoudens zijn de enige bron met zulke gedetailleerde informatie over de inkomens en uitgaven die de gehele verdeling bestrijken, van de allerarmsten tot de allerrijksten. In het geval van fiscale bronnen, zoals belastingverslagen, gaat het daarentegen meestal om de huishoudens die beter af zijn, dat wil zeggen mensen die inkomstenbelasting betalen. Er zijn veel van zulke huishoudens in de Verenigde Staten, maar niet in India. We kunnen kortom niet gebruikmaken van fiscale gegevens om een wereldwijde inkomensverdeling op te stellen.

De omvang van de onderzoeken onder huishoudens verschilt. Sommige zijn groot, omdat het land groot is: in India omvat de nationale steekproef meer dan 100.000 huishoudens, ofwel meer dan een half mil-

joen personen; de Amerikaanse Current Population Survey omvat meer dan 200.000 personen. Veel onderzoeken zijn klein, met ongeveer 10.000 à 15.000 mensen. Zulke onderzoeksgegevens zijn nooit eenvoudig beschikbaar geweest, maar sinds kort zijn ze voor onderzoekers wel beter toegankelijk. In de jaren zeventig en tachtig bijvoorbeeld hielden betrekkelijk weinig landen zulke onderzoeken onder hun bevolking, en was het zeer zeldzaam dat onderzoekers toegang tot de 'microgegevens' konden krijgen (dat wil zeggen de gegevens per huishouden, geanonimiseerd om de vertrouwelijkheid te beschermen). Er werd een inschatting van de inkomensverdeling gemaakt aan de hand van de fractielen die de overheid over de inkomensontvangers publiceerde (ofwel: zoveel huishoudens met inkomen tussen x dollar en y dollar). De laatste tijd echter zijn vrijwel alle gegevens op microniveau beschikbaar gekomen, met China als belangrijke uitzondering, door een grotere openheid van bureaus voor de statistiek en door verbeteringen in het verwerken van grote groepen gegevens. Dat biedt onderzoekers aanzienlijke voordelen: ze kunnen niet alleen inkomen en consumptie zodanig herdefiniëren dat landen onderling vergelijkbaar worden, maar ook ongelijkheidsmaatstaven opstellen die op huishoudens, c.q. individuen gebaseerd zijn, of wat wel 'equivalente eenheden' worden genoemd (gecorrigeerd wegens het feit dat grotere huishoudens enkele schaalvoordelen genieten, dat wil zeggen dat ze geen evenredige inkomensstijging nodig hebben om net zo welgesteld te zijn als kleinere huishoudens). Geen enkele van deze correcties is mogelijk zonder toegang tot microgegevens.

De belangrijkste bronnen voor deze microgegevens zijn de Luxembourg Income Study (LIS), dat geharmoniseerde onderzoeksgegevens omvat (i.e. definities van inkomensvariabelen die zo goed mogelijk vergelijkbaar worden gemaakt voor landen onderling); de Wereldbank, die een uitgebreid landenoverzicht heeft en sommige onderzoeken beschikbaar stelt aan onderzoekers van buitenaf, terwijl andere gegevens alleen voor de staf van de Wereldbank toegankelijk zijn; de Social and Economic Database for Latin America and the Caribbean (SEDLAC), on-

derdeel van de Universidad de la Plata in Buenos Aires; en het Economic and Research Forum (ERF), gevestigd in Cairo, dat over onderzoeken uit het Midden-Oosten beschikt. Al deze bronnen kunnen eenvoudig op het internet gevonden worden, maar toegang tot de microgegevens is vaak alleen aan niet-commerciële gebruikers en 'bona fide' onderzoekers voorbehouden. Toegang wordt bovendien bemoeilijkt vanwege de vereiste kennis om enorme databases te downloaden en statistische programma's te gebruiken. Daarnaast geldt voor een aantal landen (waaronder India, Indonesië en Thailand) dat gegevens weliswaar direct bij bureaus voor statistiek opgevraagd kunnen worden, maar dat de wachttijden nogal lang zijn omdat hiervoor goedkeuring vereist is. De toegang tot gegevens is kortom verbeterd, maar gemakkelijk is het nog altijd niet. Mochten alle gegevens eenvoudig beschikbaar komen, dan moeten we wel beseffen dat we van inkomensverdelingsgegevens nooit zo eenvoudig gebruik kunnen maken als van het bruto nationaal product. Dat ligt aan factoren als de omvang van de bestanden zelf, complexe definitievariabelen en kwesties omtrent vergelijkbaarheid.

Mocht elk land jaarlijks een dergelijk onderzoek houden, dan zouden we ze naast elkaar kunnen leggen en jaarschattingen over de mondiale inkomensverdeling krijgen. Alleen rijke en middeninkomenslanden houden echter jaarlijks zulke onderzoeken, en zelfs in deze landen zijn dergelijke onderzoeken redelijk nieuw. En in veel arme landen, in het bijzonder in Afrika, worden deze onderzoeken onregelmatig gehouden, gemiddeld elke drie of vier jaar. In veel landen worden zulke onderzoeken met lange tussenpozen gehouden, ofwel omdat ze hiervoor geen geld of technische expertise hebben of in (burger)oorlog zijn. Om deze reden kunnen de gegevens wereldwijd alleen omstreeks de vijf jaar samengevoegd worden (zoals in dit hoofdstuk) en zijn ze gecentreerd rondom één jaar, het zogeheten 'ijkpuntjaar', dat onderzoeken uit het desbetreffende jaar en uit een of twee aangrenzende jaren bevat.

Nationale onderzoeken onder huishoudens vormen de eerste bouwsteen voor het bepalen van de mondiale inkomensverdeling. De tweede

bouwsteen is het omzetten van zulke inkomens- of consumptiegegevens uit lokale valuta naar een wereldwijde valuta die in beginsel overal dezelfde koopkracht zou moeten hebben. Waarom is dat belangrijk? Prijsniveaus tussen landen verschillen en daarom moeten we de inkomens vergelijkbaar maken, willen we ze goed kunnen beoordelen. Om de werkelijke levensstandaard van mensen die in heel verschillende omgevingen wonen (landen) uit te kunnen drukken, moeten we dus niet alleen hun inkomen omzetten naar één enkele muntsoort, maar ons ook rekenschap geven van het feit dat armere landen over het algemeen lagere prijsniveaus hebben. Of simpeler gezegd: het is minder duur om een bepaalde levensstandaard te bereiken in een armer dan in een rijker land: met tien dollar kun je in India meer voedsel kopen dan in Noorwegen. Deze tweede bouwsteen is gebaseerd op een onderzoek, het International Comparison Project (ICP), dat met onregelmatige tussenpozen wordt uitgevoerd (de laatste vonden plaats in 1993, 2005 en 2011) en waarvan het doel is de prijsgegevens uit alle landen ter wereld te verzamelen om hiermee vervolgens de prijsniveaus van de landen te berekenen.

Het ICP is het allergrootste empirische onderzoek dat ooit binnen de economie is uitgevoerd. De uitkomsten ervan zijn de zogeheten kkp-wisselkoersen (kkp is de afkorting voor koopkrachtpariteit). De kkp-wisselkoers is de wisselkoers tussen, zeg, de Amerikaanse dollar en de Indiase roepie, in die zin dat een persoon bij die wisselkoers dezelfde hoeveelheid diensten en goederen kan kopen in India en de Verenigde Staten. Een voorbeeld uit de resultaten voor 2011: de marktwisselkoers was 46 roepie voor 1 Amerikaanse dollar. Maar de geschatte kkp-wisselkoers was 15 roepie per dollar. Kortom, als je in India woonde, kon je voor 15 roepie dezelfde hoeveelheid goederen en diensten kopen als een persoon in de Verenigde Staten voor 1 dollar. De reden waarom je maar 15 (en geen 46) roepie nodig had, was het lagere prijsniveau in India; het bedroeg ongeveer een derde ($15/46$) van het Amerikaanse prijsniveau.

Door deze kkp-wisselkoersen op de inkomens uit de nationale onderzoeken toe te passen, worden inkomens in kkp-dollars (ook wel internationale dollars) omgezet en tussen landen vergelijkbaar gemaakt. Deze omzetting stelt ons vervolgens in staat om de mondiale inkomensverdeling te berekenen. We zien dus dat het onmogelijk is de mondiale inkomensverdeling te berekenen zonder twee enorme empirische onderzoeken: honderden nationale onderzoeken onder huishoudens, en afzonderlijke prijsgegevens die samengevoegd worden tot nationale prijsindexen.

Zulke enorme onderzoeken ondervinden echter problemen. Het grootste probleem van onderzoeken onder huishoudens is de onvollledige integratie van mensen aan de uiteinden van de inkomensverdeling: de heel rijken en heel armen. De heel armen worden overgeslagen omdat deze onderzoeken willekeurig huishoudens uitkiezen op basis van woonplaats. Dakloze mensen en geïnstitutionaliseerde groepen (soldaten, gevangenen en studenten of arbeiders die in kamers wonen) zijn dus niet opgenomen, en deze mensen zijn over het algemeen arm. Aan het andere uiteinde van het spectrum geven de rijken meestal geen volledig overzicht van hun inkomen (met name wat betreft hun inkomsten uit onroerend goed), maar wat onderzoekers grotere zorgen baart, is dat ze soms weigeren om zelfs maar aan deze onderzoeken mee te doen. Het is moeilijk om direct aan te geven welke invloed dergelijke weigeringen op de inkomensverdeling hebben (aangezien we uiteraard het inkomen niet kennen van een huishouden dat geweigerd heeft deel te nemen), maar het is wel mogelijk om op basis van de woonplaats van deze weigeraars een schatting te geven. Er wordt geschat dat de Amerikaanse inkomensongelijkheid wegens deze non-participatie mogelijk wel 10 procent groter is dan we denken (Mistiaen en Ravallion, 2006).

Deze problemen zijn vergelijkbaar of zelfs nog ernstiger in andere landen en worden weerspiegeld in de volgende twee discrepanties tussen onderzoeken onder huishoudens en macrogegevens: ten eerste komen de gemelde inkomsten en consumptie uit de onderzoeken onder

huishoudens niet volledig overeen met de nationale rekeningen over privé-inkomen en -consumptie (dat wil zeggen volgens bbp-berekeningen); en ten tweede treden er statistische discrepanties op (de zogeheten fouten en omissies) in de betalingsbalans, mede wegens overschrijvingen naar belastingparadijzen, die, om voor de hand liggende redenen, niet in een onderzoek gemeld zullen worden. Om deze redenen mogen we stellen dat de onderzoeken onder huishoudens het aantal arme mensen onderschatten (ongeacht de definitie van armoede) alsook het aantal rijke mensen en hun inkomen. Lakner en Milanovic (2013) proberen voor het laatste wereldwijd een correctie toe te passen, maar zulke correcties, hoe nuttig ze ook mogen zijn, bevatten een grote mate van willekeur als gevolg van het eenvoudige feit dat we zo ongeveer niets weten van de mensen die weigeren aan onderzoeken mee te doen.

Het International Comparison Project heeft eveneens met verschillende problemen te kampen. De bekendste, waarvoor geen theoretische oplossing bestaat, is de afruil tussen (a) de 'gelijkheid' van de manden met goederen en diensten die gebruikt worden om de prijzen in verschillende landen te meten, en (b) de representativiteit van zulke manden. Om het verschil in prijsniveaus te meten, zouden we in het ideale geval dezelfde goederen in de 'manden' uit alle landen willen opnemen. Maar als we de manden volledig identiek maken, raken we de representativiteit kwijt omdat de standaardgoederen niet in alle landen hetzelfde zijn. We zouden de manden uiteraard gelijk kunnen krijgen door de prijzen van wijn, brood en vlees uit alle landen te vergelijken, maar een dergelijke vergelijking zou weinig zin hebben voor landen waar deze spullen niet veel geconsumeerd worden (lees: waar mensen in plaats daarvan bier, rijst en vis consumeren).

Het is moeilijk om de beste oplossing voor dit probleem te bedenken, en het ICP lijkt soms in één richting te dwalen om vervolgens te overcompenseren door in de tegenovergestelde richting hetzelfde te doen. Het gevolg is een te grote veranderlijkheid van de geschatte prijsniveaus

(zie de voortreffelijke uiteenzetting van Deaton (2005) en Deaton en Aten (2014)). Deze variabiliteit werd met name zichtbaar in de laatste twee ICP-onderzoeken voor de Aziatische landen (uit 2005 en 2011). De prijsniveaus van China en India, vergeleken met die van de Verenigde Staten, liepen in deze twee ICP-onderzoeken 20 tot 30 procentpunten uiteen. Dat levert voor deze landen ofwel een veel hoger ofwel een veel lager kkp-inkomen op en dat zorgt voor grote schommelingen in de schattingen van mondiale ongelijkheid. Voor onze doelstellingen is het een geluk dat deze vluchtigheid veel meer invloed heeft op de schattingen van het mondiale ongelijkheidsniveau dan op de veranderingen die de ongelijkheid (naar boven dan wel beneden) in de loop van de tijd doormaakt.

De gegevens die in dit hoofdstuk worden gebruikt, zijn afkomstig uit meer dan 600 onderzoeken onder huishoudens die ongeveer 120 landen en meer dan 90 procent van de wereldbevolking omspannen en de periode 1988-2011 bestrijken. (De meeste gegevens zijn te vinden op mijn website: <https://www.gc.cuny.edu/Page-Elements/Academics-Research-Centers-Initiatives/Centers-and-Institutes/Luxembourg-Income-Study-Center/Branko-Milanovic,-Senior-Scholar/Datasets>.) Meer recent, na 2000, zijn alle gegevens uit de onderzoeken onder huishoudens ook op microniveau beschikbaar (dat wil zeggen per individueel huishouden), met als grote uitzondering China, dat geen microgegevens openbaar maakt. Tenzij anders aangegeven, zijn alle inkomens uitgedrukt in kkp- (of internationale) dollars uit 2005, verkregen van de ICP (2005). Voor een gedetailleerde bespreking van onderzoeken onder huishoudens en kkp, zie Lakner en Milanovic (2013).

sering geprofiteerd hebben? In negen van de tien gevallen gaat het om mensen uit de opkomende Aziatische economieën, vooral China, maar ook India, Thailand, Vietnam en Indonesië. Zij zijn niet de rijkste mensen in deze landen, omdat de rijken hoger staan in de mon-

diale inkomensverdeling (dat wil zeggen verder naar rechts in de grafiek). Het gaat om mensen rond het midden van de verdeling in hun eigen land, en zoals we net hebben gezien, ook in die van de wereld. Hier volgen enkele voorbeelden van de opmerkelijke cumulatieve groei die deze middeninkomensgroepen hebben meegemaakt. De twee mediaandecielen (de vijfde en zesde) in stedelijk en ruraal China beleefden tussen 1988 en 2008 respectievelijk een verdrievoudiging en meer dan een verdubbeling (2,2) van hun reële inkomen per capita. Indonesië zag bijna een verdubbeling van de inkomens in de stad, terwijl daarbuiten de inkomens met tachtig procent toenamen.³ In Vietnam en Thailand (waar de bevolking niet wordt gesplitst in een stedelijk en ruraal deel) verdubbelden de reële inkomens rond de mediaan zich.⁴ Deze groepen waren de belangrijkste 'winnaars' van de globalisering tussen 1988 en 2008. Voor het gemak noemen we deze mensen 'de opkomende mondiale middenklasse'. Later zal ik namelijk uitleggen dat zij, vergeleken met de westerse middenklassen, nog steeds betrekkelijk arm zijn. Om die reden moeten we aan het begrip middenklasse niet dezelfde status (in termen van inkomen en opleiding) toekennen als we geneigd zijn te doen bij middenklassen uit rijke landen.

Laten we verdergaan met punt B. Het eerste wat we zien is dat het zich rechts van punt A bevindt, wat betekent dat mensen bij punt B rijker zijn dan mensen bij punt A. Maar we zien ook dat de waarde op de verticale as bij punt B bijna nul is, en dat wil zeggen dat het reële inkomen in twintig jaar nauwelijks gegroeid is. Wie zijn de mensen in deze groep? In bijna alle gevallen gaat het om rijke economieën uit de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling).⁵ Wanneer we redelijk recente OESO-leden niet meerekenen (verschillende Oost-Europese landen, Chili en Mexico), dan gaat het in driekwart van de gevallen om burgers uit de 'oude rijke' landen uit West-Europa, Noord-Amerika en Oceanië (soms afgekort tot WENAO) en Japan. Zoals China punt A domineert, zo domineren de